Konstitucinio solidarumo principo reikšmė užtikrinant žmogaus teisių apsaugą

EDITA ŽIOBIENĖ[1]

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos
Viešosios teisės institutas
El. paštas: ziobiene@mruni.eu

SANTRAUKA. *Straipsnyje atskleidžiama daugiasluoksnio ir daugiaprasmio konstitucinio solidarumo principo raida, jo taikymo subtilybės. Remiantis moksline doktrina, konstitucinėmis nuostatomis, konstitucinės justicijos institucijų ir EŽTT jurisprudencija, solidarumo principo taikymas analizuojamas skirtingose valstybės ir visuomenės gyvenimo srityse: pirmiausia, siejant su socialinės gerovės, t. y. socialinių teisių plačiąja prasme, nuostatomis ir jų įgyvendinimu; antra, siejant su visuomenės solidarumo reikalaujančiais pokyčiais dėl nepaprastosios padėties, ekstremalios situacijos, stichinės nelaimės, galimais žmogaus teisių ribojimais, siekiant apsaugoti konstitucines vertybes kaip nacionalinis saugumas, visuomenės sveikata; trečia, solidarumas siejamas su atsakomybe, įsipareigojimu savai valstybei, visuomenei, interpretuojamas kaip savo valstybei lojalaus piliečio konstitucinių pareigų atlikti karinę tarnybą, mokėti mokesčius, prisidėti prie valstybės gyvenimo kokybės vykdymas. Straipsnyje akcentuojamas konstitucinės justicijos institucijų vaidmuo vertinant valstybės valdžios institucijų veiksmų ir sprendimų būtinumą, teisėtumą, proporcingumą, nustatant konstitucinių vertybių pusiausvyrą, ypač tarp viešojo intereso ir žmogaus teisių užtikrinimo.*

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: Konstitucija, konstitucinė jurisprudencija, žmogaus teisės, ribojimo doktrina, solidarumo principas, konstitucinės vertybės.

ĮVADAS

Žmogaus teisių ir laisvių prigimtinio pobūdžio pripažinimas ir jų katalogo įtvirtinimas Konstitucijoje yra vienas iš svarbiausių konstitucinių gėrių demokratinėje valstybėje. Pasak

[1] ORCID: 0009-0007-7040-7227.

Konstitucinio Teismo, Konstitucijoje įtvirtintas žmogaus teisių ir laisvių prigimtinio pobūdžio pripažinimo principas reiškia, kad žmogui priklauso nuo jo asmens neatskiriamos ir iš jo neatimamos teisės ir laisvės, kad žmogus jas turi *ipso facto*[2]. Nekyla abejonių dėl svarbiausių žmogaus teisių savybių: visuotinumo, universalumo, nedalumo, individualaus pobūdžio, taip pat ir jų tarpusavio susisiejimo. Tik vadovaudamasi pagarba kiekvieno žmogaus orumui valstybė gali būti laikoma iš tikrųjų demokratine[3]. Žmogaus orumas kaip esminė ir neatskiriama prigimtinė žmogaus savybė yra neatsiejama, be kita ko, nuo prigimtinių žmogaus teisių, o orumo pažeidimas pagal konstitucinę jurisprudenciją gali būti konstatuotas nustačius žmogaus teisių ir laisvių pažeidimus[4]. Taip pat neabejotina, kad žmogaus orumo apsauga suponuoja pirmiausia valstybės pareigą užtikrinti žmogaus teisių įgyvendinimą ir, esant poreikiui, nepriklausomą ir nešališką jų gynybą.

Pastaraisiais metais Europos valstybių visuomenės ir teisinės sistemos patyrė netikėtų iššūkių: pandemiją, migracijos krizę, Ukrainos karą, taip pat socialinę poliarizaciją, taupymo priemonių taikymą, ekonomines ir ekologines krizes. Įstatymų leidėjams ne kartą teko ieškoti išmintingų sprendimų ne tik kaip įveikti iššūkius, bet ir kaip išsaugoti sąžiningą pusiausvyrą tarp būtinų taikyti priemonių ir žmogaus teisių ribų. Lengviausias ir pavojingiausias kelias, prisidengiant visuomenės interesu įveikti krizę, įvesti maksimalius ribojimus, nepaprastąją ar ekstremalią padėtį ir pateisinti praktiškai bet kokius veiksmus. Visgi primintina, kad Konstitucija riboja visų teisėkūros subjektų diskreciją, nes visi teisės aktai turi atitikti Konstituciją, taip pat ir visų valstybės ir savivaldybių institucijų bei pareigūnų priimami sprendimai negali jai prieštarauti. Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad „konstituciniu teisinės valstybės principu turi būti vadovaujamasi ir kuriant teisę, ir ją įgyvendinant“[5]. Kita vertus, ne mažiau svarbi misija tenka konstitucinės justicijos institucijoms, kurių pirminė pareiga, pasak L. Favoreu[6], užtikrinti ir teisinio reguliavimo darnos reikalavimo teisėkūroje laikymąsi – per ordinarinio teisinio reguliavimo konstitucingumo patikrą nustatyti Konstitucijos saugomų vertybių sandūros ir suderinamumo būdą, užtikrinant, kad nė viena iš konstitucinių vertybių nebūtų paneigta ar neteisėtai apribota.

Krizinėse situacijose labai dažnai pasitelkiami populistiniai sprendimai, prisimenamos abejotinos teisių ir pareigų vienovės teorijos, reikalaujama visuomenės solidarumo. Pastaruoju metu atgijo ne tik raginimai solidarizuotis, bet ir teorinės diskusijos apie solidarumą. Solidarumo terminas vis dažniau minimas šiuolaikiniuose socialiniuose judėjimuose (pavyzdžiui, „MeToo“, „Movement for Black Lives“, „Occupy“, klimato kaitos ak-

---

[2] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas, *Valstybės žinio*s, 2005, Nr. 1–7.

[3] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2019 m. sausio 11 d. nutarimas, TAR, 2019-01-11, Nr. 439.

[4] Algirdas Taminskas ir Gediminas Mesonis, „Žmogaus orumas: konstitucinės refleksijos“, *Jurisprudencija* 21(4) (2014): 957–973.

[5] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 105–3318.

[6] Louis Favoreu, *Konstituciniai teismai* (Vilnius: Garnelis, 2001).

tyvizmo „Fridays for Future“), teisėje, politikoje ir net bioetikoje. Sociologijoje, politikos moksluose, socialinėje ir politinėje filosofijoje daugėja tyrimų, analizuojančių solidarumo sąvoką, įvairius judėjimus ir jų reikšmę visuomenei.

Viena vertus, akivaizdu, kad abi teisinės kategorijos – žmogaus teisių prigimtinis individualus pobūdis ir visuomenės solidarumas – kilusios iš visiškai priešingų teisės filosofijos tradicijų, atspindinčių skirtingus tikslus, kita vertus, tam tikrose situacijose jų suderinamumas yra ne tik įmanomas, bet būtinas.

Šio straipsnio tikslas – išnagrinėti, kiek ir kokia apimtimi reikšmingas solidarumo principas įgyvendinant žmogaus teises. Įprastai solidarumo principas analizuojamas tarptautinėje teisėje, taip pat Europos Sąjungos teisės kontekste, pažymint subjektų bendrus, dažnai sutartimi pagrįstus įsipareigojimus veikti ar susilaikyti nuo tam tikrų veiksmų, puoselėti tas pačias vertybes, prisiimti bendrą atsakomybę. Konstitucinėje teisėje dažniau analizuojama solidarumo principo įtaka socialinėms ir ekonominėms teisėms, taip pat trečiosios kartos vadinamosioms solidarumo teisėms. Šiame straipsnyje nagrinėsime solidarumo principo taikymo ribas žmogaus teisių srityje plačiąja prasme tiek Lietuvos, tiek ir kitų valstybių konstitucinėje teisėje, pasitelkdami mokslinę doktriną, konstitucinės justicijos institucijų ir EŽTT jurisprudenciją, tikslui pasiekti bus naudojami lyginamasis, loginis, sisteminės analizės metodai.

1. SOLIDARUMO PRINCIPO KILMĖ IR EVOLIUCIJA

Teisinis solidarumo principas, siekiantis senovės Romos laikus[7], Prancūzijos revoliucijos metu įgavo pagreitį kartu su brolybės (pranc. *fraternité*) sąvoka. Solidarumą galima suvokti iš evoliucinės perspektyvos, nes jis išsivystė iš klasikinės etinės pilietinės draugystės idėjos (Aristotelio darbuose) per religinę idėją apie visuotinį elementą savyje – „lygybę prieš Dievą“ Viduramžiais – iki momento, kai Prancūzijos revoliucijos metu jis buvo politiškai transformuotas į *fraternité* (visuotinę brolybę), „lygybę prieš įstatymą“[8]. Kai kurie autoriai[9] teigia, kad iš Prancūzijos revoliucijos devizo „laisvė, lygybė, brolybė“, vėliau sėkmingai inkorporuoto į Respublikos Konstitucijas, laisvės ir lygiateisiškumo koncepcijos dinamiškai evoliucionavo, jų turinį, taikymo ribas byla po bylos atskleidė konstitucinės justicijos institucijos ir tarptautiniai teismai, joms buvo skiriama daug dėmesio įvairiuose moksluose, o brolybės principą vadina pamirštuoju. Sociologijos, filosofijos, politikos ir teologijos mokslų darbuose nagrinėjama brolybės principo transformacija į žmogiškumo, bendruomeniš-

[7] Romėnų teisės sąvoka *in solidum* (bendra sutartinė prievolė, pagal kurią kiekvienas pasirašęs asmuo įsipareigoja atsakyti už visų skolų) ilgą laiką buvo įtvirtinta Prancūzijos civiliniame kodekse.

[8] Hauke Brunkhorst, Solidarity: *From civic friendship to a global legal community* (MIT Press, 2005).

[9] Antonio Maria Baggio, „The forgotten principle: fraternity in its public dimension“, *Claritas: Journal of Dialogue and Culture* 2, no. 2 (2013): 8. Alberto Martinelli, Michele Salvati, and Salvatore Veca. *Progetto 89. Tre saggi su libertà, eguaglianza, fraternità. Vol. 90* (Il saggiatore, 2009).

kumo ir solidarumo principus. I. M. Barosso[10], analizuodamas Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos pradinių projektų pasiūlytas brolybės[11] idėjos formuluočių modifikacijas („visi žmonės yra broliai“, „vienos šeimos nariai“, „elgtis vienas kito atžvilgiu kaip broliai“ ir pan.) prieina prie išvados, kad brolybė Deklaracijos 1 ir 29 (1) str. kontekste virsta pareiga, o laisvė ir lygybė tampa būtinomis sąlygomis žmogaus teisėms užtikrinti.

Mokslinės diskusijos[12] rodo, jog brolybė kaip pagrindinė Prancūzijos revoliucijos idėja vis dažniau buvo kvestionuojama, kai kurie ją laikė tik krikščioniškos labdaros idėjos atspindžiu. Nors analizuojant istorinius šaltinius galima surasti labai įvairių visuomenės solidarumo apraiškų pavyzdžių, grįstų ne tik krikščioniškos labdaros idėja, bet ir būdingų kitoms religijoms. Islamo pasaulyje *Zakat*, vienas iš penkių islamo ramsčių, minimas Korane, reiškia perteklinio turto atidavimą neturtingiesiems, siekiant mažinti socialinę atskirtį, budistų šventyklų valgyklos, kuriose vargšams nemokamai dalijamas maistas, nuo XIX a. pradžios imtos kurti Vakarų šalyse, yra dar vienas reikšmingas organizuotos solidarumo apraiškos pavyzdys[13]. Pasak mokslininkų, solidarumo koncepcija pradėjo formuotis XIX a. antrojoje pusėje, o jos pradininku laikomas mąstytojas Pierre Leroux, savo darbuose siekęs „krikščioniškąją labdarą pakeisti žmogaus solidarumu“, atkreipdamas dėmesį, kad žmonių ryšiai yra labiau „pareigõs“, o ne „tiesioginio solidarumo jausmo“ rezultatas. Auguste Comte ir Émile Durkheim tęsė solidarumo sąvokos transformaciją. E. Durkheimas klausė, kodėl „individas, tapdamas labiau savarankiškas, vis labiau priklauso nuo visuomenės“. Visgi savo darbuose E. Durkheimas pabrėžė, kad liberalioje visuomenėje lygiaverčiai svarbu užtikrinti individo laisvę ir visuomenės solidarumą[14]. L. Duiguit'as per teisinio pozityvizmo prizmę plėtojo solidarumo teoriją, teigdamas, kad „žmogus turi universalų solidarumo ir socialinį tarpusavio priklausomybės jausmą ir dėl to pripažįsta tam tikras visuomenės gyvenimui būtinas taisykles, teisė ir teisingumas tiesiogiai kyla iš socialinio solidarumo“[15]. Šiai minčiai pritarė ir I. Kantas, teigdamas, kad solidarumas[16] kaip besąlygiška žmogaus pareiga (vok.

[10] Israel Moura Barroso, „In Spirit of Brotherhood': The Principle of Fraternity Between Rights and Duties. A Reflection Since the Universal Declaration of Human Rights“, *Cross-cultural Human Rights Review* 1, no. 1–3 (2019): 91–94.

[11] Taip pat buvo diskutuojama ir dėl paties termino „brolystė“ (*fraternité*), tinkamiausio skirtingoms kultūroms, teisinėms tradicijoms, varianto: „brotherhood“, „fraternity“, „spirit of brotherhood“ ar „solidarity“.

[12] Jonas Knetsch, „National Solidarity: Origins, and Significance of a Legal Concept“, *Revue française des affaires sociales* 1 (2014): 32–43. Agnes Heller, „Freedom, Equality and Fraternity in Kant's Critique of Judgement“, *Critical Horizons* 19, no. 3 (2018): 187–197. Michel Borgetto, „Égalité, solidarité… équité“, *Le préambule de la Constitution de 1946* (1996). Charles D Gonthier, „Liberty, equality, fraternity: the forgotten leg of the trilogy, or fraternity: the unspoken third pillar of democracy“, *McGill LJ* 45 (2000): 567.

[13] Danio Campanelli, „Solidarity“, *Oxford Public International Law* (2011). https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e2072?d=%2F10.1093%2Flaw%3Aepil%2F9780199231690%2Flaw-9780199231690-e2072&p=emailAwUS%2FWUk8DC82&print.

[14] Émile Durkheim, *De la division du travail social* (F. Alcan, 1922).

[15] Jack Ernest S Hayward, „Solidarist Syndicalism: Durkheim and DuGuit: Part I“, *The Sociological Review* 8, no. 1 (1960): 17–36.

[16] Būtina pažymėti, kad I. Kantas, savo darbuose nagrinėdamas moralinę teisę ir pareigas, tiesiogiai nevartojo termino „solidarumas“.

unbedingte Pflicht) kyla iš žmogaus bendrystės (vok. *allgemeiner Menschenstaat*) ir tarpusavio priklausomumo (vok. *Wechselwirkung*)[17].

Nors kasdienėje kalboje solidarumas gali reikšti moralinę nuostatą ir normatyvinį supratimą, originalus lotynų kalbos terminas *solidus*, iš kurio kilęs terminas „solidarumas", reiškia „tvirtą pagrindą", tai galėtų būti suprantama ne tik kaip moralinė nuostata, bet ir tam tikras teisinis tikslas, lydėjęs visuomenės vystymosi evoliuciją ir pokyčius. 1793 m. Prancūzijos Nacionalinės Asamblėjos priimtas įstatymas, numatantis subsidijų skyrimą kiekvienam pagalbos reikalingam piliečiui, įteisino naują politinę, teisinę ir filosofinę sąvoką solidarumas, tapusią žinoma už revoliucinės Prancūzijos ribų ir dažnai minimą kaip demokratinį atsaką į skurdo problemą. Taigi XIX a. senosios solidarumo formos buvo pakeistos naujomis, kuriant pirmiausia nacionalinę valstybę, o vėliau – gerovės valstybę demokratinės Rechtsstaat ribose, įsipareigojimą kurti socialinę valstybę (*Sozialstaat, L'Etat social*), pavyzdžiui, Veimaro Konstitucijos preambulėje įtvirtintas siekis skatinti socialinę pažangą[18]. Daugelis XX a. pabaigoje demokratijos keliu pasukusių valstybių konstitucijose įtvirtino socialinės valstybės siekį[19], socialinio teisingumo principą arba konstitucinėje jurisprudencijoje atskleidė gerovės valstybės ar socialiai orientuotos valstybės[20] siekį.

Neneigtina, kad būta ir kitokios filosofijos, teisės ar sociologijos minties, pernelyg romantizuojančios solidarumo reiškinį ar kovojančios su kapitalizmu, liberalizmu, kartais sunkiai suderinančios pagarbą asmens teisėms ir visuomenės bendrų vertybių puoselėjimą ar gynimą. Nedemokratinių valstybių (totalitarinių, autoritarinių) konstitucijose galima rasti netinkamų solidarumo principo įgyvendinimo modelių, paminančių ar visai paaukojančių žmogaus teises ir laisves, aukštinančių ideologines tiesas[21]. Solidarumo reiškinys dažnai grindžiamas reakcingomis idėjomis, naudojamas radikaliai politinei minčiai, vaizduojamas kaip tebevykstančios „klasių" kovos ar kovos prieš „elitą" variklis. Sutiktina su L. Wilde'o mintimi, kad solidarumo esmėje glūdi akivaizdus paradoksas: viena vertus, solidarumas reiškia vienybę ir visuotinumą, pabrėžia atsakomybę už kitus ir bendrumo jausmą, kita vertus, jis labiausiai pasireiškia priešiškumu kitoms grupėms, dažnai taip, kad kompromiso galimybė tampa neįmanoma[22]. Tačiau rasti kompromisą būtina. Teisinio soli-

---

[17] Adam Cureton, „Solidarity in Kantian Moral Theory", *Oxford Studies in Normative Ethics* 12 (2022): 54–80. Giorgio Ridolfi, „A Realistic Solidarity: Immanuel Kant's Legacy for Modern Europe", *In Solidarity in International Law* (Routledge, 2022), 91–105.

[18] The Constitution of the German Empire of August 11, 1919 (Weimar Constitution).

[19] Pavyzdžiui, Kroatija, Rumunija, Slovėnija.

[20] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. birželio 7 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 2007, Nr. 65–2529.

[21] Konstitucinės reformos, vykstančios tokiose šalyse kaip Kuba ar Kinija, kai iš esmės dėl užsienio investicijų pritraukimo ar tarptautinių organizacijų kritikos keičiamos konstitucinės nuostatos, pavyzdžiui, 2019 m. referendume priimta Kubos Konstitucija, yra labiau popierinės ar fiktyvios, nesudarančios realių galimybių naudotis žmogaus teisėmis visa apimtimi bei efektyvios, nepriklausomos teisminės jų gynybos.

[22] Lawrence Wilde, „The concept of solidarity: Emerging from the theoretical shadows?", *The British Journal of Politics and International Relations* 9, no. 1 (2007): 171–181.

darumo principas kyla iš asmens autonomijos pripažinimo ir kartu iš asmens priklausymo tam tikrai visuomenei. Teisinėje valstybėje, kur pagarba žmogaus orumui ir individualiam žmogaus teisių pobūdžiui yra konstitucinė vertybė, solidarus visuomenės tikslas turėtų būti išsaugoti pagarbą, užtikrinti jų apsaugą ir efektyvią, nepriklausomą, nešališką gynybą, o sudėtingose valstybei ar visuomenei situacijose, kai kyla reali grėsmė konstitucijos saugomoms vertybėms, solidariai ir atsakingai laikytis nustatytos tvarkos.

2. SOLIDARUMO PRINCIPAS ŠIUOLAIKINĖSE KONSTITUCIJOSE

Daugelio valstybių konstitucijose *implicitiškai* įtvirtinta solidarumo sąvoka, kai kurių konstitucijų preambulėse – šalia kitų pamatinių gėrių kaip teisingumas, žmogaus teisės, taika, minima ir brolybė[23], tačiau labai skirtingu tikslu ir apimtimi. Kai kurių valstybių konstitucijose akcentuojama tarptautinio bendradarbiavimo ir ryšių su kitomis valstybėmis svarba, pavyzdžiui, Maroko Konstitucijos preambulėje įtvirtintas įsipareigojimas „stiprinti bendradarbiavimo ir solidarumo ryšius su Afrikos tautomis ir šalimis, ypač su Subsacharos šalimis ir Sahelio šalimis“[24], Vengrijos Konstitucijos Q straipsnyje įtvirtintu konstituciniu principu, reglamentuojančiu bendradarbiavimą su visomis pasaulio šalimis, pagarbą tarptautinei teisei ir įsipareigojimą „niekada nepažeisti tarptautinės teisės principų ir sutartinių įsipareigojimų“[25], Europos Sąjungos valstybių narių konstitucijose pabrėžiamas solidarumo principas sprendžiant ES teisės klausimus (pavyzdžiui, Vokietijos Konstitucijos 23 str. ir gausi šį principą atskleidžianti Konstitucinio Teismo jurisprudencija), galiausiai solidarumas gali būti siejamas su federalinio lojalumo doktrina, dar kitaip vadinama vokišku terminu *Bundestreue*, kurios tikslas – mažinti socialinę ir ekonominę nelygybę ar skirtumus, būdingus federaciniams vienetams ar regionams[26], šiuo atveju įdomi išimtis Italijos Konstitucijoje, po referendumo regionams įvestas vadinamasis fiskalinio federalizmo solidarumas[27].

Bene universaliausia ir plačiausios prasmės solidarumo principo įtvirtinimo nuostata atsispindi Portugalijos Konstitucijos 1 str.: „Portugalija yra suvereni Respublika, grindžiama žmogaus orumu ir Tautos valia, siekianti sukurti laisvą, teisingą ir solidarią visuomenę“. Taigi Tauta valingai siekia, kad visuomenė būtų laisva, teisinga ir solidari. Ši lakoniška Konstitucijos nuostata yra labai svarbi ir be galo talpi, akivaizdžiai parodanti, kad solidarumo

[23] Liav Orgad, „The preamble in constitutional interpretation“, *International Journal of Constitutional Law* 8, no. 4 (2010): 714–738.

[24] Maroko Konstitucijos preambulė.

[25] Plačiau: Edita Žiobienė, „Vengrijos Respublikos konstitucinė sistema“, iš *Europos Sąjungos valstybių narių konstitucinės sistemos. Mokslo studija* (Vilnius, Mykolo Romerio universitetas, 2012): 916–955.

[26] Erika Arban, „Italy: The Principle of Solidarity as a Principle of Equality“, *The Principle of Equality in Diverse States. Reconciling Autonomy with Equal Rights and Opportunities. Brill Nijhoff, Leiden/Boston* (2021): 101–129.

[27] Piero Giarda, *Fiscal federalism in the Italian Constitution: the aftermath of the October 7th referendum* (Università cattolica del Sacro Cuore, 2001).

principo reikšmė ir turinys priklauso nuo konkretaus konteksto, kuriame ji interpretuojama. Tad neužtenka tik analizuoti Konstitucijoje įtvirtintą solidarumo principą pažodžiui, taip galima gerokai suklysti ar sumenkinti konstitucinio reguliavimo turinį, nes tik konstitucinės jurisprudencijos analizė atskleistų, kiek solidarios visuomenės siekis veikia kitų konstitucinių vertybių turinį ir ribas, taip pat ir įstatymų leidėją, kurio priimamus sprendimus tiesiogiai saisto šis ir kiti konstituciniai principai bei normos.

Kai kuriose konstitucijose akcentuojama ne tik žmogaus teisių svarba, bet ir paties asmens atsakomybė naudojantis savo teisėmis ir gebėjimas solidariai gyventi visuomenėje, prisidėti prie valstybės ir visuomenės gerovės. Pavyzdžiui, Italijos Konstitucijos 2 str. įtvirtinta nuostata, kad „Respublika pripažįsta ir garantuoja neliečiamas asmens teises tiek kaip individo, tiek socialinėse grupėse, kuriose išreiškiama žmogaus asmenybė. Respublika tikisi, kad bus vykdomos pagrindinės politinės, ekonominės ir socialinės solidarumo pareigos“, o Vengrijos Konstitucijos O str. nustatyta, kad „Kiekvienas asmuo atsakingas už save ir pagal savo gebėjimus bei galimybes turi prisidėti prie valstybės ir visuomenės tikslų įgyvendinimo“.

Kita vertus, kai kuriose konstitucijose solidarumo sąvoka vartojama piliečių pareigoms pagrįsti, dažniausiai akcentuojant nacionalinio ar socialinio solidarumo ir ekstremalių situacijų sprendimo poreikį. Pavyzdžiui, Graikijos Konstitucijos 2 str. nustatyta, kad „valstybė turi teisę reikalauti, kad visi piliečiai vykdytų socialinio ir nacionalinio solidarumo pareigą“, o Dominikos Respublikos Konstitucijos 75 str. teigiama, kad viena iš pagrindinių Tautos pareigų yra „veikti pagal socialinio solidarumo principą, humanitarinėmis priemonėmis reaguoti į visuomenės nelaimes ar situacijas, keliančias pavojų žmonių gyvybei ar sveikatai“. Nėra abejonių, kad solidarumas labiau sietinas su įsipareigojimu savai valstybei, visuomenei, galimai interpretuojamas kaip savo valstybei lojalaus piliečio pareiga, būtina vykdyti, esant tam tikroms teisės aktuose nustatytoms aplinkybėms. Tačiau šioms pareigoms vykdyti esminė sąlyga teisinėje valstybėje yra teisės aktuose aiškiai reglamentuotos šių pareigų vykdymo sąlygos, taip pat turi būti pagrįstas jos būtinumas demokratinėje visuomenėje, būtina vertinti galimõs atsakomybės už pareigõs nevykdymą taikymo ribas ir garantuoti teisinio ginčo nepriklausomame ir nešališkame teisme galimybę. Kitaip tariant, konstitucinis teisinės valstybės principas neatsiejamas nuo teisingumo, proporcingumo, socialinio solidarumo ir kitų principų, todėl teisinėje valstybėje solidarumo principas veikia tik kartu su kitais konstituciniais principais ir konstitucinėmis normomis.

Nors kai kurių valstybių, įskaitant ir Lietuvos, konstitucijoje solidarumo principas nėra *expressis verbis* įtvirtintas, bet yra tiesiogiai kildinamas iš jos nuostatų ir konstitucinės justicijos jurisprudencijos, kurioje, pasak E. Jarašiūno, išryškinami tikrieji konstitucinio reguliavimo dydžiai. „Juos regime ne tiek iš Konstitucijoje apibendrintai formuluojamų nuostatų, kiek iš jurisprudencinio jų aiškinimo konstitucinės justicijos bylose. Dėl to ir kalbama apie veikiančią Konstituciją kaip „jurisprudencinę Konstituciją“ (t. y. šalies aukščiausiąją teisę, išreikštą ne vien teisės akto, įvardinto Konstitucija, nuostatose, bet ir konstitucinėje ju-

risprudencijoje, kurioje konstitucinio akto turinys ir prasmė yra aiškinami ir plėtojami)“[28].

Analizuojant Europos konstitucinės justicijos institucijų jurisprudenciją būtų galima teigti, kad solidarumo principas yra tapęs jos DNR dalimi, neapsiribojama klasikiniu solidarumo principo taikymu nagrinėjant socialinės gerovės klausimus (būsto politikos, darbo teisės, socialinio draudimo, senatvės pensijos, mokesčių teisės ir kt.), dažniau remiamasi solidarumo idėja, kai nagrinėjami žmogaus teisių ribojimo ar jų suderinamumo, ar visuomenės intereso apsaugos klausimai, siekiant sušvelninti neigiamą poveikį pažeidžiamų žmonių orumui. Gausioje Italijos Konstitucinio Teismo ir Prancūzijos Konstitucinės Tarybos jurisprudencijoje solidarumo sąvokai suteikiamos įvairios reikšmės: solidarumo mechanizmas, solidarumo principas, solidarumo reikalavimas, solidarumo tikslas[29], šių solidarumo sąvokos reikšmių įvairovė prasmingiau atskleidžia konstitucines nuostatas ir vertina teisės aktų konstitucingumą.

Apibendrinant būtų galima teigti, kad solidarumo dvasia gali pasireikšti trijose skirtingose valstybės ir visuomenės gyvenimo srityse: pirmiausia, susijusi su socialinės gerovės, t. y. socialinių teisių plačiąja prasme, nuostatomis ir jų įgyvendinimu, antra, susijusi su visuomenės solidarumo reikalaujančiais pokyčiais dėl nepaprastosios padėties, ekstremalios situacijos, stichinės nelaimės, galimais žmogaus teisių ribojimais, trečia, solidarumas gali reikšti asmens atsakomybę visuomenei ir apimti tokias pareigas kaip tėvynės gynimas, karinė tarnyba, socialinis ir ekonominis solidarumas, pareiga mokėti mokesčius ir prisidėti prie viešųjų išlaidų, valstybės gyvenimo kokybės.

2.1. Solidarumas socialinių teisių srityje

Konstitucijoje įtvirtintos žmogaus teisės ir laisvės sudaro bendrą darnią sistemą, kurioje vienų asmenų teisės ir laisvės „sugyvena“ su kitų asmenų teisėmis ir laisvėmis,[30] o teisių nedalumo principas grindžiamas visų žmogaus teisių svarbumu ir integralumu. Paprastai konstitucinėje jurisprudencijoje pabrėžiamas konstitucijos vientisumas, vidinė darna, priešpriešos nebuvimas. Pasak G. Mesonio, Konstitucijos vientisumas – tai jos normų teisinis, filosofinis, loginis integralumas, nustatantis aiškintojui pareigą Konstituciją matyti kaip visumą, vertybių pusiausvyrą[31], tad teorinis žmogaus teisių klasifikavimas į politines, pilietines, socialines, ekonomines ir kultūrines nesuteikia nė vienai žmogaus teisių kategorijai pranašumo ar svarbumo, taip pat ir įstatymų leidėjui nesuteikia teisės paneigti ar siaurinti kurią nors teisę, ypač atkreipiant dėmesį į socialinių teisių plačiąja prasme svar-

[28] Egidijus Jarašiūnas, „Demokratijos ir žmogaus teisių apsaugos tarpusavio sąsajos klausimai konstitucinėje jurisprudencijoje“, *Jurisprudencija* 32, Nr. 1 (2025): 8–35.

[29] Veronica Federico, „Talking about solidarity... it sounds like a whisper: Solidarity in law and public policies“, In *Citizens' Solidarity in Europe* (Edward Elgar Publishing, 2020), 101–119.

[30] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 104–4675.

[31] Gediminas Mesonis, „Keli Konstitucijos interpretavimo aspektai: vertybinių (moralinių) argumentų galimybė ir ribos“, *Jurisprudencija* 2, Nr. 116 (2009).

bą ir valstybės skiriamus resursus šioms teisėms įgyvendinti. Socialinių teisių, kaip ir kitų žmogaus teisių, įgyvendinimas tiesiogiai siejamas su orumu. Įvairių konstitucinės justicijos institucijų suformuotoje doktrinoje akcentuojamos asmens orumą atitinkančios gyvenimo sąlygos[32], šeimos ir asmens orus gyvenimas[33], minimalus gyvenimo lygis siejamas su žmogaus orumu[34].

Taigi socialinių teisių paskirtis – užtikrinti žmogui normalų, visavertį gyvenimą[35], t. y. valstybės sukurtos socialinės apsaugos priemonės sudaro asmeniui teisines prielaidas apsaugoti jį nuo galimos socialinės rizikos[36]. Socialinės gerovės valstybėje žmogui patekus į sudėtingą situaciją (pvz., praradus darbą ar netekus sveikatos), socialinių teisių garantijos turėtų suteikti oraus, visaverčio gyvenimo galimybę, kita vertus, jei valstybė dėl tam tikrų priežasčių neapsaugotų asmens socialinių teisių, žmogui beliktų tikėtis šeimos, bendruomenės ar visuomenės altruizmo, solidarumo, paramos. Valstybinis solidarumo įgyvendinimas siejamas su Vokietijos kanclerio von Bismarcko 1880 m. įkurta viešąja draudimo sistema, skirta kompensuoti darbuotojams nelaimingų atsitikimų, negalios ir ligų padarinius[37]. Šią solidarumu grindžiamą privalomojo sveikatos draudimo idėją vėliau perėmė kitos Europos valstybės. Sveikatos priežiūros ir socialinės rūpybos srityje solidarumas reiškia, kad kiekvienas žmogus, mokantis įstatymais nustatytus mokesčius, solidariai finansiškai prisideda prie organizuotos ir privalomos draudimo sistemos, kuri garantuoja lygias galimybes gauti sveikatos priežiūros ir socialinės rūpybos paslaugas visiems visuomenės nariams. Be to, solidarumas suprantamas ne tik kaip savanaudiško tikslo užsitikrinti sau gerovę užklupus nelaimei įgyvendinimas, bet ir kaip įsipareigojimas bendram labui, taip pat atsakomybės jausmas ir motyvacija remti negalinčius sumokėti už jiems reikalingą sveikatos ar socialinę priežiūrą[38]. Solidarumu grįsta valstybės socialinė ir sveikatos politika Europos valstybėse ilgainiui laikytina pranašesne už liberalų individualizmo ir laisvo pasirinkimo akcentavimą tokiose valstybėse kaip JAV. Kartu pripažintina, kad mokesčių mokėjimas dažnai supaprastintai traktuojamas kaip naudinga asmeninė investicija į sveikatos ir socialinės priežiūros sistemas, garantuojanti „saugią" grąžą sudėtingu laikotarpiu, nebūtinai atitiks asmens lūkesčius. Visuotinai valstybės teikiama sveikatos apsauga, ligos ir negalios apsaugos sistema, senatvės pensijos bei kitos socialinės garantijos nėra beribės ir labai dosnios, nes jų įgyven-

[32] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 2009, Nr. 106–4434.

[33] Italijos Konstitucinio Teismo nutarimas Nr. 178/2015.

[34] Latvijos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 13 d. sprendimas byloje Nr. 2012-12-01.

[35] Ernestas Spruogis, „Socialinės asmens teisės ir jų konstitucionalizacija Lietuvoje", *Jurisprudencija* 59, Nr. 51 (2004): 5–15.

[36] Kęstutis Lapinskas, „Asmens socialinių teisių apsaugos klausimai Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje", *Konstitucinė jurisprudencija*, Nr. 4 (2006): 355–370.

[37] Stefan Bauernschuster, Anastasia Driva, and Erik Hornung, „Bismarck's health insurance and the mortality decline", *Journal of the European Economic Association* 18, no. 5 (2020): 2561–2607.

[38] Ruud Ter Meulen, „Solidarity, justice, and recognition of the other", *Theoretical medicine and bioethics* 37, no. 6 (2016): 517–529.

dinimas tiesiogiai susijęs su valstybės ekonominėmis galimybėmis, finansiniais ištekliais, be to, grindžiamas, *inter alia* teisėtumo, proporcingumo, socialinio teisingumo, solidarumo, lygiateisiškumo ir kt. principais, bei visuomenės išgalėmis garantuoti jas kiekvienam nariui[39]. Dėl įvairių demografinių, socio-ekonominių faktorių galima disproprocija tarp valstybės išteklių ir asmens lūkesčių.

Kita vertus, nors socialinės ir sveikatos apsaugos sistemos pagrįstos visuomenės solidarumo principu, „pilietinėje visuomenėje solidarumo principas nepaneigia asmeninės atsakomybės už savo likimą, todėl socialinės apsaugos teisinis reguliavimas turi būti toks, kad būtų sudarytos prielaidos ir paskatos kiekvienam visuomenės nariui pačiam pasirūpinti savo gerove, o ne pasikliauti vien valstybės laiduojama socialine apsauga“[40]. Vadinasi, solidarumo principo pagrindu kildinama asmenų reikalavimo teisė nėra absoliuti, kaip ir visuomenės pareiga prisidėti prie pagalbos ir paramos asmenims, kuriems jos reikia, nėra neribota[41], tad socialinių teisių konstitucinis įtvirtinimas negali migdyti asmens, leisti jam tinginiauti, nepaneigia asmens iniciatyvos, asmeniui teikiama socialinė parama neturi virsti privilegija, ji neturi sudaryti prielaidų asmeniui pačiam nesiekti didesnių pajamų[42], savo pastangomis neieškoti galimybių užtikrinti sau ir savo šeimai žmogaus orumą atitinkančias gyvenimo sąlygas[43], atsakomybės už savo gyvenimą: siekti sėkmės, rūpintis sveikata (laiku skiepytis, tikrintis sveikatą, savanoriškai drausti sveikatą ir pan.), atsakingų finansinio tvarumo sprendimų (disponuoti nuosavybe, savanoriškai kaupti pensiją ir pan.). Vadinasi, visuomenės solidarumas, abipusės asmens ir visuomenės atsakomybės pripažinimas yra svarbūs užtikrinant socialinę darną, laiduojant asmens laisves ir galimybes apsisaugoti nuo sunkumų, kurių vienas žmogus neįveiktų.

Įstatymų leidėjas, paisydamas iš Konstitucijos jam kylančių imperatyvų ir naudodamasis gana plačia diskrecijos teise, privalo nustatyti tokį reglamentavimą, kad visaverčiai vykdytų socialiai orientuotos valstybės pareigą rūpintis visuomenės nariais senatvės, neįgalumo, nedarbo, ligos ir kitais Konstitucijoje bei įstatymuose numatytais atvejais, taip pat nustatyti pakankamas socialinių teisių įgyvendinimo ir gynimo priemones, rūpintis Konstitucijos saugoma bendra Tautos gerove, kuri, pasak Konstitucinio Teismo, yra ir socialinės valstybės doktrinos organiškoji dalis, siekia suderinti ūkinės veiklos dalyvių saviraiškos laisvę ir bendruosius socialinius siekinius, konsoliduoti individualius ir kolektyvinius interesus su visos tautos lūkesčiais[44]. Be to, valstybės institucijoms tenka sudėtingas uždavinys

[39] Gabrielė Taminskaitė, „Solidarumo principas ir jo veikimas gerovės valstybių teisinėse sistemose. Prancūzijos ir Lietuvos pavyzdžiai“ (daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2022); Toma Birmontienė, „Ekonomikos krizės įtaka konstitucinei socialinių teisių doktrinai“, *Jurisprudencija* 19, Nr. 3 (2012): 1005–1030.

[40] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. ir 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimai.

[41] Taminskaitė, *supra note*, 39: 30.

[42] Spruogis, *supra note*, 35: 5–15.

[43] Arban, *supra note*, 26: 101–129.

[44] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 31 d., 2009 m. kovo 2 d., 2015 m. birželio 11 d., 2021 m. gegužės 13 d. nutarimai.

imtis visų įmanomų priemonių ekonomikos raidos tendencijoms prognozuoti, sukaupti pakankamai lėšų valstybės įsipareigojimams vykdyti, o tais išimtiniais atvejais, kai dėl sunkios ekonominės ar finansinės padėties, išnaudojus visas įmanomas priemones, objektyviai valstybėje trūksta lėšų, būtinų įsipareigojimams vykdyti (atlyginimams, pensijoms, socialinėms išmokoms mokėti), įstatymų leidėjas saistomas Konstitucinio Teismo suformuotos socialinių teisių koregavimo (ribojimo) doktrinos. Ši doktrina, grindžiama iš Konstitucijos kylančiais *inter alia* teisinės valstybės, lygiateisiškumo, teisingumo, proporcingumo, teisėtų lūkesčių apsaugos, socialinio solidarumo, konstitucinės valstybės biudžeto sampratos ir kitais konstituciniais imperatyvais[45], įpareigoja įstatymų leidėją, pasibaigus ypatingai situacijai, numatyti susidariusių praradimų kompensavimo mechanizmą per protingą laikotarpį[46].

2.2. Solidarumas ekstremalios situacijos, nepaprastosios padėties ar krizės atveju

Kaip jau minėta, solidarumo principo taikymo būtinybė dažnai iškyla sudėtingose ekstremaliose situacijose (pavyzdžiui, kilus pavojui nacionaliniam saugumui, teroristų išpuoliui ar stichinei nelaimei, ekologinei ar ekonominei krizei), kai įstatymų leidėjui ir vykdomajai valdžiai tenka atsakomybė suderinti skirtingus interesus, užtikrinti konstitucinių vertybių pusiausvyrą, imtis priemonių krizei suvaldyti, tam tikriems ribojimams įvesti. Teisinėje valstybėje privalu laikytis konstitucinių vertybių pusiausvyros imperatyvo, esant visuomenės intereso ir žmogaus teisių konfliktui, gana dažnai viešajam interesui suteikiamas prioritetas, tai galėtų būti suprantama ir pateisinama, bet visais atvejais išlieka esminės sąlygos žmogaus teisės ribojimui. Pirmiausia ribojimas sietinas su konkuruojančių konstitucinių vertybių racionaliu ir proporcingu santykiu, tik esant poreikiui demokratinėje visuomenėje, kai garantuojama, jog apribojimu nebus pažeista konkrečios žmogaus teisės esmė. Be to, įstatymų leidėjo nustatytos priemonės turi atitikti teisėtus ir visuomenei svarbius tikslus, kad šios priemonės yra būtinos minėtiems tikslams pasiekti ir jos neturi varžyti asmens teisių ir laisvių akivaizdžiai labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti[47].

Teisės teorijoje specialiosioms teisinėms situacijoms, kai valstybės institucijai suteikiami išimtiniai įgaliojimai siekiant išvengti grėsmės valstybei ar kitai svarbiai vertybei, vartojama skirtinga terminologija, pavyzdžiui, nepaprastoji padėtis, išimtinė padėtis, speciali teisinė tvarka, arba karo terminologija (karo būklė, apgulties padėtis), iš esmės siekiama teisiškai atriboti normaliąją padėtį nuo nepaprastosios, normą nuo išimties. Įprastai Kons-

[45] Birmontienė, *supra note*, 39: 1005–1030. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. balandžio 23 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2005 m. rugpjūčio 23 d., 2005 m. rugpjūčio 23 d., 2009 m. gruodžio 11 d., 2010 m. birželio 29 d., 2009 m. sausio 15 d. nutarimai ir 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas.

[46] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas, *Valstybės žinios*, 2010, Nr. 46–2219.

[47] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. sausio 31 d., 2012 m. birželio 29 d., 2013 m. vasario 15 d., 2013 m. gegužės 16 d. nutarimai.

titucijos normose nepaprastosios padėties įvedimas grindžiamas prielaida, kad įprastinių bendrõsios teisės taisyklių nepakanka pavojaus rizikai suvaldyti ar išvengti, todėl reikia išimtinių įgaliojimų valstybės valdžios institucijoms skubiems reikalingiems sprendimams priimti. Analizuojant žmogaus teisių apribojimus, nepaprastosios padėties metu taikomi būtinumo ir proporcingumo standartai yra iš esmės panašūs į įprastinės teisinės tvarkos standartus[48], tačiau jų vertinimo kriterijai skiriasi, nes tam tikros pagrindinės teisės gali būti sustabdytos ar apribotos labiau nei būtų taikoma įprastinėmis aplinkybėmis[49].

2.2.1. Pusiausvyros tarp žmogaus teisių garantijų ir nacionalinio saugumo užtikrinimo paieška

Praktiškai visose konstitucijose, numatančiose nepaprastosios padėties įvedimo galimybę, įtvirtintas valstybės, nacionalinio ar visuomenės saugumo prioritetas pastaraisiais dešimtmečiais tapo aktualus daugeliui dėl išaugusios netikėtos grėsmės: terorizmo bangų JAV ir Europos valstybėse, teroristinių organizacijų „Islamo valstybė“ ar „Hamas“ išpuolių. Reaguodamos į terorizmo aktus ir kitus vidaus neramumus, valstybės paprastai taiko nepaprastosios padėties įgaliojimus, kuriais kovoja su numanomomis ar realiomis grėsmėmis visuomenės ir nacionaliniam saugumui. Pažymėtina, kad kartais tiek nacionaliniai, tiek ir tarptautiniai teismai fiksuoja žmogaus teisių pažeidimus už netinkamų ar neteisėtų priemonių taikymą, pavyzdžiui, stiprinamų stebėjimo priemonių (ryšių, finansinių operacijų, asmenų judėjimo ir pan.)[50], teisėsaugos institucijoms suteikiamų išplėstų įgaliojimų, siaurinamų įtariamųjų teisių (teisės į atstovavimą, teisės susipažinti su kaltinimais ir pan.), supaprastinamų asmenų sulaikymo, kratos atlikimo tvarkų, žiauraus ir nežmoniško elgesio tardymų metu[51], griežtinamos valstybės sienų apsaugos ir migruojančių asmenų kontrolės ir pan.[52]. Nacionalinio saugumo klausimas yra ypač jautrus, takoskyra tarp būtinybės taikyti apribojimus ir manipuliavimo visuomenės solidarumu – itin siaura.

Jeigu valstybės ir visuomenės kova su grėsme nacionaliniam saugumui užsitęsia, grėsmei tapus nuolatine arba reguliariai pasikartojančia, nepaprastosios priemonės, žmogaus teisių

---

[48] Aharon Barak, *Proportionality: Constitutional Rights and their Limitations* (Cambridge University Press Cambridge, 2012).

[49] Zoltán Szente, „Conceptualising State of Emergency, Constitutional Crisis Management and Their Rule-of-Law Requirements“, *European Journal of Risk Regulation* (2025): 374–387.

[50] Europos Žmogaus Teisių Teismo 2016 m. sausio 12 d. sprendimas byloje *Szabó ir Vissy prieš Vengriją*, pareiškimo Nr. 37138/14.

[51] Europos Žmogaus Teisių Teismo Didžiosios kolegijos 2012 m. gruodžio 13 d. sprendimas byloje *El-Masri prieš buvusią Jugoslavijos Respubliką Makedoniją*, pareiškimo Nr. 39630/09; 2014 m. liepos 24 d. sprendimas byloje *Al Nashiri prieš Lenkiją*, pareiškimo Nr. 28761/11; 2014 m. liepos 24 d. sprendimas byloje *Husayn (Abu Zubaydah) prieš Lenkiją*, pareiškimo Nr. 7511/13; 2016 m. vasario 23 d. sprendimas byloje *Nasr ir Ghali prieš Italiją*, pareiškimo Nr. 44883/09; 2018 m. gegužės 31 d. sprendimas byloje *Abu Zubaydah prieš Lietuvą*, pareiškimo Nr. 46454/11; 2018 m. gegužės 31 d. sprendimas byloje *Al Nashiri prieš Rumuniją*, pareiškimo Nr. 33234/12.

[52] Christina Binder, et al., „Human Rights in Times of Emergency: Assessment of State practice in respect to times of emergency“, *Oslo Law Review* 12, no. 1 (2025): 1–37.

ribojimai iš laikinų gali virsti nuolatiniais. Todėl labai svarbi konstitucinė patikra, kad specialiajai situacijai suvaldyti sukurtos teisės normos nepersismelktų į įprastinę teisinę sistemą[53]. Pavyzdžiui, dėl 2016 m. Turkijoje vykusio valstybės perversmo buvo paskelbta nepaprastoji padėtis (kelis kartus atnaujinta), kurios metu dėl vyriausybės specialiųjų priemonių taikymo 125 678 asmenys buvo atleisti iš valstybės tarnybos, uždaryta daugiau kaip 4 000 fondų, asociacijų, universitetų, profesinių sąjungų, privačių ligoninių, mokyklų ir žiniasklaidos priemonių, o jų turtas be jokios kompensacijos ar apribojimų buvo perduotas iždui[54]. Pasak Europos Tarybos žmogaus teisių komisaro, daugiau nei 150 žiniasklaidos priemonių, įskaitant laikraščius, televizijos stotis, radijo stotis ir leidyklas, buvo uždarytos, o jų turtas likviduotas vyriausybės dekretais, nesant teismo sprendimo. Tuo metu įkalintų žurnalistų skaičius išaugo kelis kartus[55]. Venecijos komisija demokratijai per teisę pažymėjo, kad nors nepaprastosios padėties paskelbimas atitiko bendrus Europos standartus, vyriausybė pernelyg plačiai interpretavo savo ypatinguosius įgaliojimus ir ėmėsi priemonių, kurios viršijo Turkijos Konstitucijos ir tarptautinės teisės leidžiamas ribas[56]. Be to, nepaprastosios padėties laikotarpiu Turkijoje pakeista 50 konstitucinių nuostatų: išplėstos valstybės vadovo galios, keista valdymo forma. Venecijos komisija atkreipė dėmesį, kad daugelio Europos valstybių[57] konstitucijose yra nuostata, draudžianti konstituciją keisti nepaprastosios padėties metu, tai Turkijos atveju vien dėl pasirinkto Konstitucijos nuostatų keitimo laiko sukėlė didelį rūpestį[58]. Tai labai išskirtinis ir kraštutinis pavyzdys, kai prisidengiant nacionalinio saugumo poreikiu taip stipriai suvaržomos ir netgi paneigiamos žmogaus teisės. Dažnai kylant pavojui ar kartojantis krizinėms situacijoms atsiranda esminė konstitucinė dilema: aiškiai atskirti ir apibrėžti, kokia situacija laikytina išimtine ir kiek realiai ji gali trukti, kad konstituciniai nepaprastosios padėties įgaliojimai ne taptų kasdiene taisykle, o liktų išimtimi[59].

Konstitucinei pusiausvyros tarp žmogaus teisių garantijų ir nacionalinio saugumo užtikrinimo paieškai nebūtina skelbti nepaprastąją padėtį, kai kurie nacionalinio ir visuomenės saugumo klausimai išsprendžiami įstatymo leidėjui įvedus tam tikrus apribojimus. Pavyzdžiui, Prancūzijos Konstitucinė Taryba, *ex ante* išnagrinėjusi įstatymo, draudžiančio veidą

---

[53] Ana Jabauri, „State of emergency: a shortcut to authoritarianism", *J. Const. L.* (2020): 121; Szente, *supra note*, 49: 1–14.

[54] Binder, *supra note*, 52: 1–37.

[55] Memorandum of the Commissioner for Human Rights on freedom of expression and media freedom in Turkey, § 22. See also Venice Commission, Opinion on the measures provided in the recent emergency decree-laws with respect to freedom of the media in Turkey, CDL-AD(2017)007.

[56] European Commission for democracy through law (Venice Commission). Opinion on the provisions of the emergency decree law No.674 of 1 September 2016 which concern the exercise of local democracy in Turkey. CDL-AD(2017)021.

[57] Albanijos, Estijos, Ispanijos, Lenkijos, Lietuvos, Portugalijos, Rumunijos ir kt.

[58] European Commission for democracy through law (Venice Commission). Opinion on the amendments to the Constitution adopted by the Grand National Assembly on 21 January 2017 and to be submitted to a National Referendum on 16 April 2017, CDL-AD(2017)005.

[59] Szente, *supra note*, 49: 1–14.

dengti viešoje vietoje, projektą, akcentavo, kad veido dengimas gali kelti pavojų visuomenės saugumui ir prieštarauti minimaliems socialinio gyvenimo reikalavimams, taip pat Taryba pabrėžė, kad moterys, slepiančios veidą, savanoriškai ar ne atsiduria atskirties ir menkavertiškumo padėtyje, nesuderinamoje su konstituciniais laisvės ir lygybės principais. Tad viešosios tvarkos užtikrinimo ir susijusių konstitucinių teisių suderinamumas nėra akivaizdžiai neproporcingas[60]. Šio nutarimo kritikai pabrėžė moterų, dėvinčių islamo religinius rūbus (nikabą ir burką), netiesioginę diskriminaciją dėl religijos[61]. Vėliau šį klausimą nagrinėjęs EŽTT neįžvelgė neteisėto religijos laisvės ribojimo, priešingai, pabrėžė „gyvenimo kartu“ (pranc. *le vivre ensemble*) svarbą: „veidas labai svarbus žmogiškuosiuose santykiuose: labiau nei bet kuri kita kūno dalis, veidas išreiškia individo, kaip unikalios asmenybės, egzistavimą ir atspindi bendrystę su pašnekovu, kartu pabrėždamas savo kitoniškumą. Veido slėpimas viešose vietose turi socialinių ryšių nutraukimo ir „gyvenimo kartu“ (le *vivre ensemble*) principo atmetimo poveikį“[62]. Taigi EŽTT „gyvenimo kartu“ koncepcija iš esmės pabrėžė visuomenės bendrystės ir solidarumo svarbą. Panašūs visiškai ar iš dalies veido dengimo draudimai ilgainiui buvo priimti įvairiose Europos valstybėse, o Prancūzijoje, Belgijoje, Šveicarijoje taip pat kilo teisinių diskusijų dėl maudymosi su burkiniu (adaptuota maudymosi apranga) – tai prieštarauja viešajai tvarkai ir pagarbai moterų teisėms, išrastos naujos koncepcijos (*le nager ensemble* arba *le bronzer ensemble*)[63], kurios grindžiamos solidarumo ar bendrystės idėja.

Kita vertus, kai kurių visuomenės narių įgyvendinama solidarumo idėja ir solidarūs veiksmai teismų gali būti įvertinti kaip prieštaraujantys teisei. Įvairių valstybių konstitucinėse bylose[64] dėl pagalbos neteisėtai valstybės sieną kirtusiems migrantams ir pagalbos jiems neteisėtai gyvenant šalyje akcentuotas skirtumas tarp nusikaltimo (pagalbos kertant sieną) ir išimtinai humanistiniais tikslais migrantams teikiamos teisinės, kalbinės, socialinės pagalbos. Nors Prancūzijos žmogaus teisių aktyvistai šias veiklas įvardijo kaip „solidarumo nusikaltimą“ (*délit de solidarité*), Konstitucinė Taryba labai aiškiai teisiškai pagrindė skirtumą tarp nusikaltimo, kai bendradarbiaujama kertant valstybės sieną, už kurį turi būti taikoma baudžiamoji atsakomybė, ir žmonių geranoriškos brolystės sudėtingoje situacijoje esantiems migrantams[65], be to, konstituciniam brolystės (solidarumo) principui suteikė prasmę ir vertę, pabrėždama kosmopolitiškumą, kad „konstitucinio brolybės principo taikymas ir įgyvendinimas nėra apribojamas griežtų pilietybės ribų“[66].

---

[60] Prancūzijos Konstitucinės tarybos 2010 m. liepos 10 d. nutarimas Nr. 2010-613 DC.

[61] Claire de Galembert, Matthias Koenig, and Sarah-Louise Raillard, „Governing religion with judges“, *Revue française de science politique* 64, no. 4 (2014): 631–645.

[62] SAS v. France, App. No. 43835/11 (2014), p. 37–38.

[63] Stéphane Mechoulan, „The case against the face-veil: A European perspective“, *International Journal of Constitutional Law* 16, no. 4 (2018): 1267–1292.

[64] Italijos Konstitucinio Teismo nutarimai: 64/2011, 144/2011 Nr. 63/2022, Nr. 96/2025, Austrijos Konstitucinio Teismo nutarimas Nr. G 164/2019-25.

[65] Décision N. 2018-736 QPC du 5 octobre 2018.

[66] Boudou, Benjamin „The Solidarity Offense in France: Egalité, Fraternité, Solidarité!“, *Verfassungsblog: On*

Taigi iš esmės kiekviena valstybė, atsakinga už savo Tautos išlikimą, iškilus pavojui, turi vertinti kilusio pavojaus grėsmę ir kokiomis teisėtomis priemonėmis išvengti pavojaus[67], pagal poreikį skelbti nepaprastąją ar ekstremalią padėtį, kai yra teisėtas tikslas: pašalinti kilusį pavojų ir sugrąžinti valstybės ir visuomenės gyvenimą į normalią būseną, tokiose situacijose ne mažiau svarbi susitelkusi ir solidari visuomenė.

2.2.2. Pusiausvyros tarp žmogaus teisių garantijų ir visuomenės sveikatos apsaugos paieška

Nors visuomenės sveikatos apsauga kaip konstitucinė vertybė įtvirtinta įvairių valstybių konstitucijose, iki COVID-19 išplitimo pasauliniu mastu nebuvo giliai analizuojama kaip nepaprastosios padėties įvedimo pagrindas. Netikėtai taip plačiai išplitusi epidemija sukėlė daugybę ne tik teisinių, bet ir ekonominių, medicininių, politinių klausimų, taip pat pareikalavo sistemingo integruoto požiūrio į problemų sprendimą. Nors visoms valstybėms iškilo pusiausvyros tarp viešojo intereso, t. y. visuomenės sveikatos, apsaugos ir būtinų žmogaus teisių ribojimų įvedimo paieškos, pasitelkti teisiniai sprendimai labai skyrėsi, taip pat skyrėsi ir kilusios grėsmės masto suvokimas, priimtų žmogaus teisių suvaržymas ir trukmė (pavyzdžiui, kai kuriose valstybėse buvo apribota judėjimo laisvė tam tikrose teritorijose, kitose įvesta vadinamoji komendanto valanda, trečiose griežtai reglamentuotos išėjimo iš namų priežastys ir trukmė). COVID-19 kontekste vis dažniau remtasi į solidarumo idėją. Solidarumas kaip visuomenės klijai skatino susitelkti, bendrai priimti iššūkius, kartu skatino valstybės valdžios institucijas ieškoti sprendimų visuomenės pasitikėjimui, poreikiams ir lūkesčiams pateisinti, vertybių pusiausvyrai rasti. Dažnai valstybių įstatymų leidėjo ir vykdomosios valdžios pasirinkta kovos su epidemija strategija skyrėsi pagal ligos protrūkio intensyvumą, sveikatos priežiūros sistemos pajėgumus, užsikrėtusius ar į riziką papuolusius asmenis (kartu gyvenančių, vyresnio amžiaus, prastesnės sveikatos ir kt.), visuomenės baimes, politinį ir socialinį kontekstus. Įvestos priemonės iš esmės apribojo politinių, pilietinių, socialinių, ekonominių ir kultūrinių teisių įgyvendinimą, to demokratinėse šalyse niekada iki tol nebuvo: apribota judėjimo laisvė ir socialiniai kontaktai, įvesta privaloma izoliacija, uždrausti vieši susibūrimai, įskaitant religines apeigas, teisės į švietimą, teisės į darbą ir kitų įgyvendinimas perkeltas į nuotolį, kai kur atidėti rinkimai, teismų veikla apribota tik nuotoliu, apsunkintas socialinių paslaugų prieinamumas, sustabdytos ar minimalizuotos prieglobsčio suteikimo procedūros ir t. t. Nors visuomenė gana solidariai priėmė šiuos suvaržymus, abejonių dėl ribojimų teisėtumo kilo, ypač jautriai sureaguota į vėlesniu COVID-19 suvaldymo etapu įvestas priemones: testavimą, vakcinavimą, sveikatos pasą.

Tad COVID-19 nulemtų žmogaus teisių ribojimo būtinumo, proporcingumo ir teisėtumo patikros būtinybė lėmė konstitucinės doktrinos raidą, nes konstitucinės kontrolės institucijoms teko atsakyti į šiuos sudėtingus konstitucingumo klausimus. Visgi kai kurie

Matters Constitutional (2018).

[67] *Aksoy v. Turkey*. App. No. 21987/93, 1996.

mokslininkai, retrospektyviai analizuojantys Vidurio Europos konstitucinės justicijos institucijų priimtus sprendimus dėl įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių veiksmų laisvės ir jų priimtų sprendimų COVID-19 kontekste teisinio vertinimo, įžvelgia teismų nuolaidumą, ypač vertinant valdžių padalijimo principą, jų diskreciją, galios atskyrimą ir kompetencijos ribas[68]. Kiekvienai valdžiai Konstitucija suteikia tam tikras kompetencijos ribas ir patiki tam tikras funkcijas atlikti, kartu aiškiai riboja įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios diskreciją ir neleidžia perimti viena kitos funkcijų. Tad mokslininkams daugiausia klausimų kilo dėl išplėstų vykdomosios valdžios galių, kai vykdomosios valdžios sprendimais buvo įvedamos priemonės, ribojančios žmogaus teises. Be to, tikėtasi, kad atliekant priimtų sprendimų proporcingumo ir būtinumo vertinimą bus realiai įvertintas įvestų ribojimų poreikis, keliamas klausimas dėl mažiau invazinių alternatyvių priemonių taikymo. Primintina, kad išskirtinai Švedijoje buvo pasirinktas kitas požiūris: viruso plitimą valdyti ne žmogaus teisių ribojimais, o alternatyviomis rekomendacijomis, siekiant sukurti kolektyvinį imunitetą, taip apsaugant labiausiai virusu užsikrėsti galinčius žmones[69]. Brandžiös demokratijos šalyse konstitucinė diskusija dėl valdžios galių ir diskrecijos, pasirinktų priemonių tikslingumo ir proporcingumo akivaizdžiai rodo poreikį ieškoti optimalesnių sprendimų, kita vertus, demonstruoja tiek pačių demokratinių valstybių, tiek jų valdžios institucijų gebėjimą laiku ir efektyviai reaguoti į iššūkius arba traktuoti tai kaip galimybę krizinių situacijų sprendimo standartams stiprinti ir tobulinti, nepaprastąsias ar ekstremalias situacijas reglamentuojantiems įstatymams plėtoti[70].

Be to, išryškėjusios konstitucinių teismų jurisprudencijos tendencijos leidžia teigti, kad net ir esant ekstremaliai situacijai, rūpinantis gyvybiškai svarbiomis žmogaus teisėmis ir laisvėmis (teise į sveikatą, teise į gyvybę) ir jas ginant reikia laikytis iš teisinės valstybės principo kylančių reikalavimų, *inter alia*, konstitucinės valstybės valdžios institucijų galių sąrangos, užtikrinančios vykdomosios valdžios sprendimų parlamentinę kontrolę.[71] Teisinis reguliavimas, kuriuo užkertamas kelias užkrečiamosioms ligoms plisti visuomenėje, nustatomos asmens teises ir laisves ribojančios priemonės, privalo būti nuolat peržiūrimas ir iš naujo įvertinama būtinybė jį taikyti ir toliau[72].

---

[68] Vyhnánek et al., „The Dynamics of Proportionality: Constitutional Courts and the Review of COVID-19 Regulations“, *German Law Journal* 25, no. 3 (2024): 386–406. Katinka Beretka and Áron Ösze „Constitutional court attitudes and the COVID-19 pandemic-case studies of Hungary, Serbia, and Croatia“, *Frontiers in Political Science* 7 (2025): 1540881. Martin Kriele, „Grundrechte und demokratischer Gestaltungsspielraum“, aus *Handbuch des Staatsrechts, Band VI-Freiheitsrechte*, Josef Isensee, and Paul Kirchhof (1992). Blerton Sinani, „The impact of the COVID-19 Pandemic on constitutionalism and the state of emergency“, *Revista de Drept Constituțional* 01 (2022): 36–55.

[69] Peter Sutoris, Sinéad Murphy, Aleida Mendes Borges, and Yossi Nehushtan, eds. *Pandemic response and the cost of lockdowns: global debates from humanities and social sciences* (Taylor & Francis, 2022).

[70] Areti Moustou, „Human Rights and the State of Exception in the Covid-19 Era: The Cases of Hungary and Poland“, *HAPSc Policy Briefs Series* 2, no. 2 (2021): 39–49.

[71] Toma Birmontienė, and Jolita Miliuvienė, „Competition of State Powers During the COVID-19 Pandemic“, *Teisė* 123 (2022): 24–37.

[72] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2023 m. spalio 4 d. nutarimas, TAR, 2023-10-04, Nr. 19560.

3. SOLIDARUMAS TARP ASMENS TEISĖS IR PAREIGOS

Solidarumas gali būti traktuojamas kaip asmens atsakomybė valstybei ir visuomenei: tai politinis solidarumas užtikrinant politines teises, karinės tarnybos atlikimas, tėvynės gynimas, kartų solidarumas (rūpinimasis savo vaikais, parama tėvams senatvėje), socialinis ekonominis solidarumas, apimantis teisę ir pareigą mokytis, įgyti išsilavinimą, mokėti mokesčius, prisidėti prie viešųjų išlaidų, rūpintis sveikata ir kt. Solidarus gyvenimas visuomenėje („gyvenimas kartu“[73]) reikalauja, kad kiekvienas visuomenės narys gerbtų tam tikrus minimalius reikalavimus, tarp jų ir pareigą bei atsakomybę gerbti kitų teises[74]. Būtų galima teigti, kad asmens solidarumas gali būti vertikalus, grįstas įsipareigojimais valstybei ir visuomenei, arba horizontalus, grįstas asmeniniu įsipareigojimu santykiuose su kitais asmenimis santuokoje, šeimoje, visuomenėje. Vertikalių pareigų tikslas – apsaugoti pagrindines visuomenės vertybes arba konstitucinius valstybės interesus[75].

Žmogaus pareigų konstitucionalizavimas pateisinamas, kai jų įtraukimas į Konstituciją yra būtinas pagrindinių konstitucinių vertybių – valstybės ir visuomenės saugumo, visuomenės gerovės, viešosios tvarkos, sveikatos ir kt. – apsaugai. Pilietybe grįstas nuolatinis asmens ryšys su valstybe sukuria abipusius įsipareigojimus, todėl, pasak J. Habermo, kiekvienas pilietis savo elgsena turėtų rodyti lojalumą savo valstybei ir jos teisei, o šis lojalumas išreiškiamas konstitucinių pareigų vykdymu. Airijos Konstitucijos 9 str. 3 d. teigiama: „Ištikimybė Tautai ir lojalumas valstybei yra pagrindinės visų piliečių politinės pareigos“, o Lenkijos Konstitucijos 82 str. nustatyta: „Ištikimybė Lenkijos Respublikai ir rūpinimasis bendruoju gėriu yra kiekvieno Lenkijos piliečio pareiga“ (beje, 2 str. lakoniškai atskleidžiamas bendrojo gėrio turinys: „Lenkijos Respublika yra visų jos piliečių bendrasis gėris“). Taigi šios Airijos ir Lenkijos konstitucinės nuostatos reikalauja bendros piliečių atsakomybės už savo valstybę, bendradarbiavimo kuriant „bendrąjį gėrį“, o valstybė ir jos valdžios institucijos kartu turi sudaryti *bonum commune* sąlygas, užtikrinančias pagarbą kiekvieno asmens orumui ir kitų principų – lygybės, socialinio teisingumo ir solidarumo – įgyvendinimą, nes valstybės ir asmens ryšys grindžiamas solidarumu ir abipuse priklausomybe[76]. Lenkijos Konstitucinis Teismas konstitucinėje jurisprudencijoje yra pažymėjęs, kad „tam tikrais atvejais viešasis interesas įgyvendina bendrojo gėrio sąvoką, sudarant pagrindą jos realizavimui tam tikrose socialinio gyvenimo srityse, kuriose veikia valstybė“[77], kad „viešoji valdžia veikia bendrojo gėrio labui vertybių ir interesų pliuralizmo sąlygomis, vadovauda-

[73] EŽTT „gyvenimo kartu“ (*le vivre ensemble)* doktrina.

[74] Partly concurring and partly dissenting opinion of Judge Lemmens, at para 2. Europos Žmogaus Teisių Teismo Didžiosios kolegijos 2021 m. balandžio 8 d. sprendimas byloje *Vavřička ir kiti prieš Čekijos Respubliką*, pareiškimų Nr. 47621/13, 3867/14, 73094/14, 19298/15, 19306/15 ir 43883/15.

[75] Alona Hagay Frey, „Constitutional Human Duties“, *Ga. J. Int'l & Comp. L.* 51 (2022): 311.

[76] Janina Petelczyc, Rafał Bakalarczyk, and Ryszard Szarfenberg „Scopes of solidarity in times of crisis: Insights from Poland“, In *Transnational Solidarity in Times of Crises: Citizen Organisations and Collective Learning in Europe* (Cham: Springer International Publishing, 2020), 131–155.

[77] Lenkijos Konstitucinio Tribunolo 2001 m. spalio 10 d. nutarimas K 28/01, OTK ZU 2001.

masi nešališkumo principu“[78], taip pat kad „tam tikrų konstitucinių teisių apribojimas gali būti įvestas dėl bendrojo gėrio“[79]. Analizuojant Lenkijos konstitucinę jurisprudenciją būtų galima daryti prielaidą, kad bendrasis gėris prisideda prie individualaus gėrio siekimo ir apsaugos ir yra susijęs su žmogaus orumu[80]. Panašių nuostatų galima rasti daugelio valstybių konstitucinėje doktrinoje, tačiau kartu pripažintina, kad dėl konstitucinių pareigų retai kada kyla konstitucinių ginčų, tad jų turinys atskleidžiamas labai epizodiškai. Konstitucinėje jurisprudencijoje dažniau atskleidžiamas socialinis solidarumas, grįstas asmens pareiga prisidėti prie valstybės viešųjų išlaidų, t. y. mokėti mokesčius, dažnai ši pareiga nesiejama su pilietybe, greičiau su asmens gyvenamąja vieta, taip pat vadinamasis sveikatos solidarumas, grįstas pareiga ir kolektyviniu interesu rūpintis sveikata ir garantuoti medicininės priežiūros pasiekiamumą[81], taip pat valstybės pareiga imtis prevencinių priemonių visuomenės sveikatai užtikrinti. Dėl mažėjančio visuomenės imuniteto vakcinomis valdomoms infekcinėms ligoms kai kurių Europos valstybių įstatymų leidėjui įtvirtinus privalomąją vaikų vakcinaciją, konstitucinės justicijos institucijos, vertindamos tokio reguliavimo konstitucingumą, pabrėžė būtinybę kovoti su užkrečiamomis ligomis ir apsaugoti asmens bei visuomenės sveikatą[82], o Italijos Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad „skiepijimo klausimas apima daug konstitucinių vertybių, kurių sąveika palieka erdvės įstatymų leidėjo diskrecijai renkantis priemones, kuriomis užtikrinama veiksminga infekcinių ligų prevencija“[83], be to, šiose bylose[84] spręsta, ar tinkamai vykdomos tėvų teisės ir pareigos vaikų atžvilgiu. Konstitucinėje jurisprudencijoje taip pat atskleidžiamas kartų solidarumo principas: tėvų teisė ir pareiga rūpintis savo vaikais, įskaitant tėvų pareigą pagal galimybes paremti studijuojančius pilnamečius savo vaikus[85], ir suaugusių vaikų pareiga globoti savo tėvus senatvėje.

[78] Lenkijos Konstitucinio Tribunolo 1992 m. sausio 29 d Nr. K 15/91 ir 1993 m. lapkričio 30 d. Nr. K 18/92 nutarimai.

[79] Lenkijos Konstitucinio Tribunolo K 17/05 OTK-A 2006/3/30 nutarimai.

[80] Artur Żurawik, „Public interest' and 'common good' General Clauses in Both Polish and European Union Law“, *Polish Review of International and European Law* 3 (1–2) (2016):71–97.

[81] Arban, *supra note*, 26: 101–129.

[82] Prancūzijos Konstitucinės Tarybos 2015 m. kovo 20 d. nutarimas Nr. 2015-458 QPC; Vengrijos Konstitucinio Teismo 2007 m. birželio 20 d. nutarimas Nr. 39/2007; Slovėnijos Konstitucinio Teismo 2004 vasario 12 d. nutarimas Nr. U-I-127/01.

[83] Italijos Konstitucinio Teismo 2018 m. sausio 18 d. nutarimas Nr. 5/2018.

[84] Plačiausiai šių vertybių sandūros klausimas išnagrinėtas Europos Žmogaus Teisių Teismo Didžiosios kolegijos 2021 m. balandžio 8 d. sprendime byloje *Vavřička ir kiti prieš Čekijos Respubliką*, pareiškimų Nr. 47621/13, 3867/14, 73094/14, 19298/15, 19306/15 ir 43883/15.

[85] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. birželio 7 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 2007, Nr. 65–2529.

IŠVADOS

Solidarumas yra labai daugiasluoksnis ir daugiaprasmis socialinis reiškinys, apimantis įvairias visuomenės gyvenimo sritis nuo socialinės gerovės iki įsipareigojimų valstybei ir visuomenei vykdymo. Solidarumas sudėtingu momentu veikia kaip visuomenės klijai: sutelkia bendram tikslui, išlaiko vienybę, skatina veikti altruistiškai, padeda išgyventi krizinę situaciją ar išlikti, didina atsparumą, bet taip pat gali pasireikšti priešiškumu kitoms grupėms, kompromisų neigimu. Tad teisinėje valstybėje labai svarbu laikytis konstitucinių vertybių pusiausvyros imperatyvo, užtikrinti pagarbą žmogaus teisėms, apsaugoti viešąjį interesą ir kitas konstitucines vertybes. Šiuolaikinėje konstitucinės teisės doktrinoje socialinė valstybė negali būti supriešinama su teisine valstybe, priešingai, tai sudaro nedalomą visumą. Iš esmės socialinė valstybė, prisiimdama atsakomybę už visuomenės egzistavimą, neturėtų nukrypti į du kraštutinumus: valstybės dominavimą visuomenės atžvilgiu (totalitarizmą) ar visišką socialinių santykių liberalizmą, kai valstybė įgyvendina tik naktinio sargo funkcijas[86].

Konstitucinėje doktrinoje atskleidžiamas solidarumo principas svarbus ne tik socialinių teisių užtikrinimo srityje, bet ir aiškiai apibrėžiant abipusių valstybės ir asmens atsakomybės, pareigų ir jų turinio ribas. Pilietybės ryšys, grįstas abipusiu solidarumu, lojalumu, pasitikėjimu, sukuria abipuses pareigas.

Solidarumo principo taikymo būtinybė iškyla ekstremaliose situacijose, kai valstybė sprendžia, kokiomis teisėtomis priemonėmis išvengti pavojaus konstitucinėms vertybėms ir kartu galimai žalai mažinti. Konstitucija suteikia tam tikras kompetencijos ribas ir patiki tam tikras funkcijas atlikti, kartu aiškiai riboja įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių diskreciją ir neleidžia perimti viena kitos funkcijų.

Konstitucinės justicijos institucijoms tenka sudėtingas uždavinys byla po bylos atskleisti solidarumo dvasios ir konstitucinio solidarumo principo daugiasluoksniškumą. Ypač tai aktualu nagrinėjant nepaprastosios padėties ar ekstremalios situacijos metu priimtų sprendimų ar taikytų priemonių teisėtumo ir proporcingumo vertinimą, taip pat valstybės valdžios institucijų išimtinių galių naudojimo būtinumą, laiku užtikrinant jų peržiūrą ir priežiūrą bei galimybę visais atvejais kreiptis į nepriklausomą, nešališką teismą dėl galimai pažeistų teisių.

[86] Juozas Žilys, „Socialinė valstybė konstitucinėje teisėje“, *Jurisprudencija* 90, Nr. 12 (2006): 15–23.

THE IMPORTANCE OF THE CONSTITUTIONAL PRINCIPLE OF SOLIDARITY IN ENSURING THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS

EDITA ŽIOBIENĖ

SUMMARY. *The article reveals the development and complexities of the multi-layered and multi-faceted constitutional principle of solidarity. Based on academic doctrine, constitutional provisions, and the case law of constitutional justice institutions and the ECHR, the idea of solidarity is analyzed in different areas of state and social life: firstly, in relation to social welfare, i.e., social rights in the broad sense, and their implementation; secondly, in relation to changes requiring social solidarity due to a state of emergency, extreme situations, natural disasters, possible restrictions on human rights in order to protect constitutional values such as national security, public health, thirdly, solidarity is linked to responsibility, commitment to one's own state and society, interpreted as the fulfillment of the constitutional duties of a citizen loyal to his or her state – to perform military service, pay taxes, contribute to the quality of life in the state. The article emphasizes the role of constitutional justice institutions in assessing the necessity, legality, and proportionality of the actions and decisions of state authorities, establishing a balance between constitutional values, especially between the public interest and the protection of human rights.*

KEYWORDS: Constitution, constitutional jurisprudence, human rights, doctrine of limitation, principle of solidarity, constitutional values.

CONSTITUTIONES ET LIBERTATES: ŽMOGAUS TEISĖS XXI AMŽIUJE

Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys

CONSTITUTIONES ET LIBERTATES: HUMAN RIGHTS IN THE TWENTY-FIRST CENTURY

Peer-Reviewed Academic Articles Collection

MRU

Vilnius, 2026

Redakcinė kolegija / Editorial board:

Prof. dr. **EGLĖ BILEVIČIŪTĖ** (atsakingoji redaktorė / Editor-in-Chief)
Doc. dr. **JOLITA MILIUVIENĖ** (atsakingoji redaktorė / Editor-in-Chief)
Dr. **KRISTINA KENSTAVIČIENĖ** (vykdančioji redaktorė / Executive editor)

Straipsnių recenzentai / Peer reviewers:

Prof. dr. **Eglė Bilevičiūtė,** doc. dr. **Tomas Girdenis,** prof. dr. **Egidijus Jarašiūnas,**
doc. dr. **Agnė Juškevičiūtė – Vilienė,** dr. **Kristina Kenstavičienė,**
doc. dr. **Jan Kudrna,** prof. dr. **Snieguolė Matulienė,** doc. dr. **Jolita Miliuvienė,**
dr. **Salomėja Fernandez- Montojo,** prof. dr. **Sanita Osipova,** prof. dr. **Rūta Petkuvienė,**
prof. dr. **Jānis Pleps,** praktikos prof. dr. **Rasa Ragulskytė – Markovienė,**
doc. dr. **Ernestas Spruogis, Sergej Stoma,** doc. dr. **Loreta Šaltinytė,**
prof. dr. **Algimantas Urmonas,** doc. dr. **Juozas Valčiukas,**
dr. **Mindaugas Verbickas,** dr. **Dalia Višinskienė,** dr. **Leda Žilinskienė.**

Aprobuota/Approved by:

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos tarybos 2026 m. gegužės 20 d. nutarimu,
Nr. 1T- 18.

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos (LIBIS) portale *ibiblioteka.lt*
Visos leidinio ir leidybos teisės saugomos. Šio leidinio arba kurios nors jo dalies negalima taisyti, dauginti ar kitaip platinti autoriui ir leidėjui nesutikus.

ISBN 978-609-488-136-7 (spausdintas)
ISBN 978-609-488-135-0 (internete) DOI: 10.13165/9786094881350

© Autoriai, 2026
© Mykolo Romerio universitetas, 2026

TURINYS

Lyra Jakulevičienė, Jolita Miliuvienė
Įvadas: žmogaus teisės XXI amžiuje 11

I. KONSTITUCIJA KINTANČIOJE TIKROVĖJE: AIŠKINIMAS IR TRANSFORMACIJA

Egidijus Jarašiūnas
Vis sugrįžtantis Konstitucijos aiškinimo specifiškumo klausimas 30

Egidijus Kūris
Apie pažodinį ir ne vien pažodinį Konstitucijos aiškinimą 66

Marek Zubik
Ką chaoso teorija gali pasiūlyti Konstitucijos kūrėjams? (anglų kalba) **99**

Mirosław Granat
Demokratinis teisinės valstybės principas ir teisinės valstybės krizė (Lenkijos atvejis) (anglų kalba) **108**

Irmantas Jarukaitis
Pusiausvyros tarp vienovės ir įvairovės paieškos Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktikoje: Europos Sąjungos sutarties 2 straipsnis ir 4 straipsnio 2 dalis (anglų kalba) **119**

Ernestas Spruogis
Keletas minčių apie tarptautinį konstitucionalizmą: ar tikrai tik nacionalinio konstitucionalizmo šešėlis? 142

Jolita Miliuvienė
Gynybinis konstitucionalizmas: strateginis konstitucinio dialogo naudojimas demokratijos atsparumui stiprinti 159

Alexandru Tănase
Nacionalinė konstitucinė tapatybė Europos Sąjungoje: tarp globalizacijos ir konstitucinio pliuralizmo (anglų kalba) **185**

Sanita Osipova
Laisvė mokslinėje doktrinoje ir teisinėse diskusijose Latvijos Respublikoje (anglų kalba) **203**

Mindaugas Verbickas
Žmogaus teisės ir demokratija: prigimtinės teisės teorijos perspektyva 218

Madis Ernits
Hibridinis konstitucinis teismas: naujasis standartas ar konstrukcijos trūkumas? (anglų kalba) **246**

Andrzej Jackiewicz
Nuo pergamento iki pikselių: kintantis Konstitucijos vaidmuo prisitaikant prie technologinės pažangos (anglų kalba) **261**

Jan Kudrna
Demokratijos ir laisvės supratimo tendencijos Čekijos Respublikoje pastaraisiais metais: ar jau laikas "antrajai respublikai"? (anglų kalba) **283**

Edita Žiobienė
Konstitucinio solidarumo principo reikšmė užtikrinant žmogaus teisių apsaugą **296**

Ieva Deviatnikovaitė
M. Römerio „Reprezentacija ir Mandatas": šimtas metų Lietuvos konstitucinės ir administracinės teisės doktrinai **316**

II. KONSTITUCINĖS ŽMOGAUS TEISIŲ GARANTIJOS IR JŲ ĮGYVENDINIMAS

Asta Benetytė, Dovydas Sajenko, Juozas Valčiukas
Permąstant teisės į minties laisvę sampratą šiuolaikinėje realybėje **342**

Jānis Pleps
Susirinkimų laisvė: Baltijos šalių konstitucinės teisės vystymosi pamokos (anglų kalba) **373**

Oleksandr Petryshyn
Konstitucinės justicijos bylos pagal Ukrainos ombudsmeno kreipimusis (anglų kalba) **398**

Malkhaz Nakashidze
"Rusiškas įstatymas" apie užsienio įtakos skaidrumą, žmogaus teisės ir Gruzijos iššūkiai siekiant ES integracijos (anglų kalba) **410**

Algirdas Taminskas, Gabrielė Taminskaitė-Kočiūnė
Asmens teisė į vardą: teoriniai ir praktiniai dvigubų pavardžių suteikimo aspektai **431**

Dovilė Pūraitė-Andrikienė
Moterų teisių konstitucinė dimensija: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijos indėlis į lyčių lygybės doktriną **451**

Gintaras Švedas
Išimtinis bausmės švelninimas Konstitucinio Teismo ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo jurisprudencijoje **469**

Jolanta Zajančkauskienė
Ginamieji su negalia: konvencinės, Europos Sąjungos teisės nuostatos ir mokslinės diskusijos **488**

Anna Rytel-Warzocha
Laikinasis teisės prašyti prieglobsčio ir apsaugos sustabdymas prie Baltarusijos – Lenkijos sienos: valstybės institucijų konstitucinių ribų analizė (anglų kalba) **504**

Algimantas Urmonas
Viešasis interesas kaip konstitucinės pareigos matas administracinėje teisėje **520**

Eglė Bilevičiūtė, Aliona Gaidarovič, Salvija Mulevičienė
Konstitucinės saviraiškos ir informacijos laisvės derinimas su teise į asmens duomenų apsaugą žurnalistų ir kitų viešosios informacijos rengėjų atstovų teisės gauti informaciją kontekste **535**

Rūta Petkuvienė
Informacinis privatumas Lietuvos teismų sistemos veikloje kaip vienas iš konstitucinės teisės į privataus gyvenimo apsaugą aspektų **549**

André Dias Pereira, Rui Cascão
Medicininės atsakomybės sistema ir teisė į sveikatos apsaugą Portugalijoje (anglų kalba) **567**

Rasa Ragulskytė-Markovienė, Rūta Slidžiauskaitė-Maskoliūnė
Teisės į sveiką ir švarią aplinką gynimas klimato kaitos kontekste **580**

Agnė Juškevičiūtė-Vilienė
Konstitucinė teisė klimato kaitos akivaizdoje: konstituciniai teismai, valstybės atsakomybė ir žmogaus teisės **605**

Kristina Kenstavičienė
Naujasis alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos teisinis reguliavimas Lietuvoje ir nekarinė (civilinė) tarnyba Suomijoje **619**

Marta Murska
Individualus konstitucinis skundas Vokietijoje ir Ukrainoje kaip žmogaus teisių apsaugos instrumentas (anglų kalba). **645**

Saulius Katuoka
Povandeniniai kabeliai ir vamzdynai ir jų reglamentavimas pagal tarptautinę teisę **662**

APIE AUTORIUS **678**